

Η ΑΡΧΟΥΣΑ ΤΑΞΗ*

1. Μέσα στα σταθερά γεγονότα και τάσεις που βρίσκει κανείς σε όλους τους πολιτικούς οργανισμούς, ένα είναι τόσο προφανές που μπορεί να το δει και το πιο επιπόλαιο μάτι. Σε όλες τις κοινωνίες — από τις κοινωνίες που η ανάπτυξή τους είναι εξαιρετικά ισχνή και που μόλις έχουν φτάσει στο κατώφλι του πολιτισμού, ως τις πιο προχωρημένες και ισχυρές κοινωνίες — εμφανίζονται δύο τάξεις ανθρώπων: μια τάξη που άρχει και μια τάξη που άρχεται. Η πρώτη τάξη — πάντα ή πιο ολιγάριθμη — επιτελεί όλες τις πολιτικές λειτουργίες, μονοπωλεί την εξουσία, και απολαμβάνει τα πλεονεκτήματα που δίνει η εξουσία, ενώ η δεύτερη — ή πιο πολυάριθμη τάξη — διευθύνεται και ελέγχεται από την πρώτη, κατά έναν τρόπο που άλλοτε είναι λιγότερο ή περισσότερο νόμιμος, άλλοτε λιγότερο ή περισσότερο αυθαίρετος και βίαιος, και παρέχει στην πρώτη, τουλάχιστον κατά τα φαινόμενα, τα υλικά μέσα συντήρησης, καθώς και τα απαιτούμενα για τη διατήρηση της ζωτικότητας του πολιτικού οργανισμού.

Στην πρακτική ζωή, όλοι μας αναγνωρίζουμε την ύπαρξη αυτής της άρχουσας τάξης (ή πολιτικής τάξης, όπως προκρίναμε να την ορίσουμε άλλοι).¹ Όλοι μας ξέρουμε ότι στη δική μας χώρα, όποια κι αν είναι, η διαχείριση των δημοσίων υποθέσεων βρίσκεται στα χέρια μίας μειοψηφίας που την αποτελούν ισχυρά πρόσωπα. Και η διαχείριση αυτή γίνεται σεβαστή, έκούσια ή ακούσια, από την πλειοψηφία. Ξέρουμε ότι το ίδιο συμβαίνει στις γειτονικές χώρες, και αλήθεια θα μᾶς ήταν πολύ δύσκολο να διανοηθούμε έναν πραγματικό κόσμο διαφορετικά οργανωμένο — έναν κόσμο στον οποίο όλοι οί άνθρωποι θα εξαρτιόνταν κατευθείαν από ένα μόνο πρόσωπο χωρίς σχέσεις υπεροχής ή υποταγής, ή στον οποίο όλοι θα συμμετείχαν ισότιμα στη διεύθυνση των πολιτικών υποθέσεων. Αν στη θεωρία συλλογιζόμαστε διαφορετικά, αυτό οφείλεται εν μέρει στις βαθιά ριζωμένες συνήθειες που έχει ή σκέψη μας και εν μέρει στην υπερβολική σημασία που δίνουμε σε δύο πολιτικά γεγονότα που η βαρύτητά τους είναι περισσότερο φαινομενική παρά πραγματική.

Το πρώτο από τα γεγονότα αυτά — και φτάνει κανείς να έχει τα μάτια του ανοιχτά για να το δει — είναι ότι σε κάθε πολιτικό οργανισμό υπάρχει ένα άτομο που ανάμεσα στους ηγέτες της άρχουσας τάξης σάν σύνολο έχει θέση άρχηγου και, καθώς λέμε, κρατάει το πηδάλιο της Πολιτείας. Το πρόσωπο

*Gaetano Mosca, *Elementi di scienza politica*, 1896.

αὐτὸ δὲν εἶναι πάντα ἐκεῖνο ποὺ ἔχει τὴν ὑπέρτατη ἐξουσία σύμφωνα μὲ τὸ νόμο. Μερικὲς φορές, δίπλα στὸν κληρονομικὸ βασιλιά ἢ αὐτοκράτορα ὑπάρχει ἓνας πρωθυπουργὸς ἢ ἓνας ἀρχικαγγελάριος ποὺ ἀσκεῖ μιὰν οὐσιαστικὴ ἐξουσία μεγαλύτερη ἀπὸ τοῦ ἀνώτατου ἄρχοντα. Ἄλλες φορές, στὴ θέση τοῦ ἐκλεγμένου προέδρου κυβερνᾷ ὁ ἰσχυρὸς πολιτικὸς ποὺ ἐξασφάλισε τὴν ἐκλογή τοῦ προέδρου. Σὲ εἰδικὲς περιστάσεις μπορεῖ, ἀντὶ γιὰ ἓνα πρόσωπο, νὰ ὑπάρχουν δύο ἢ τρία ποὺ ἀσκοῦν τὶς ἀνώτατες διοικητικὲς λειτουργίες.

Εὐκόλα ἐπίσης μπορεῖ κανεὶς νὰ διακρίνει τὸ δεύτερο γεγονός. Ὅποιος κι ἂν εἶναι ὁ τύπος τῆς πολιτικῆς ὀργάνωσης, ἢ δυσαρέσκεια τῶν μαζῶν ποὺ κυβερνοῦνται, τὰ πάθη ποὺ τὶς διακατέχουν, δημιουργοῦν πιέσεις οἱ ὁποῖες ἐπιηρεάζουν ὡς ἓνα βαθμὸ τὸν τρόπο ποὺ ἐνεργεῖ ἡ ἄρχουσα, ἢ πολιτικὴ, τάξη.

Ἄλλὰ ἐκεῖνος ποὺ βρίσκεται ἐπικεφαλῆς τοῦ Κράτους, χωρὶς τὴν ὑποστήριξη μιᾶς πολυάριθμης τάξης, σίγουρα δὲν θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ κυβερνήσει, νὰ καταστήσει σεβαστὲς τὶς διαταγές του, νὰ ἐπιβάλλει τὴν ἐκτέλεσή τους. Καὶ ἂν ὑποθέσουμε πὼς μπορεῖ νὰ κάνει αἰσθητὸ τὸ βάρος τῆς ἐξουσίας του σὲ ἓνα ἢ σὲ περισσότερα ἄτομα τῆς ἄρχουσας τάξης, εἶναι σίγουρο πὼς δὲν μπορεῖ νὰ ἔρθει σὲ διάσταση μὲ τὴν τάξη αὐτὴ στὸ σύνολό της ἢ νὰ τὴν καταργήσει. Ἀκόμα κι ἂν αὐτὸ ἦταν δυνατό, θὰ βρισκόταν ἀμέσως ἀναγκασμένος νὰ δημιουργήσει μιὰν ἄλλη τάξη γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὴ δράση του, γιὰτὶ δίχως κάτι τέτοιο ἡ δράση του θὰ παρέλυε τελείως. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἂν ὑποθέσουμε πὼς ἡ δυσαρέσκεια τῶν μαζῶν κατορθώνει νὰ ἀνατρέψει μιὰν ἄρχουσα τάξη, τότε ἀναπόφευκτα, ὅπως θὰ δείξουμε πιὸ κάτω, θὰ ὑπάρξει μιὰ ἄλλη ὀργανωμένη μειοψηφία μέσα στὶς ἴδιες τὶς μάζες γιὰ νὰ ἀσκήσει τὶς λειτουργίες τῆς ἄρχουσας τάξης. Διαφορετικά, ὅλη ἡ ὀργάνωση καὶ ὀλόκληρη ἡ κοινωνικὴ δομὴ θὰ καταστρέφονταν.

2. Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, ἡ πραγματικὴ ὑπεροχὴ τῆς ἐννοίας τῆς ἄρχουσας, ἢ πολιτικῆς, τάξης βρίσκεται στὸ γεγονός ὅτι ἡ ποικίλουσα δομὴ τῶν τάξεων ποὺ ἄρχουν ἔχει πρωταρχικὴ σημασία στὸν καθορισμὸ τοῦ πολιτειακοῦ τύπου, καθὼς καὶ τοῦ ἐπιπέδου πολιτισμοῦ τῶν διαφόρων λαῶν. Σύμφωνα μ' ἓναν τρόπο ταξινόμησης τῶν πολιτευμάτων ὁ ὁποῖος εἶναι ἀκόμα τῆς μόδας, ἡ Τουρκία καὶ ἡ Ρωσία ἦταν, ὡς πρὶν λίγα χρόνια, ἀπόλυτες μοναρχίες, ἢ Ἀγγλία καὶ ἡ Ἰταλία εἶναι συνταγματικὲς ἢ περιορισμένες μοναρχίες, ἢ Γαλλία καὶ οἱ Ἐνωμένες Πολιτεῖες κατατάσσονται στὶς δημοκρατίες. Ἡ ταξινόμηση αὐτὴ βασίζεται στὸ γεγονός ὅτι στὶς δύο πρῶτες ἀπὸ τὶς παραπάνω χῶρες ἢ ἀνώτατη ἀρχὴ ἦταν κληρονομικὴ καὶ ὁ ἀνώτατος ἄρχων κατ' ὄνομα πανίσχυρος· στὶς δύο δεύτερες ὁ ἀνώτατος ἄρχων εἶναι κληρονομικὸς ἀλλὰ οἱ ἐξουσίες καὶ οἱ προνομίες του περιορισμένες· στὶς δύο τελευταῖες ὁ ἀνώτατος ἄρχων εἶναι αἵρετός.

Αὐτὴ ἡ ταξινόμηση εἶναι προφανῶς ἐπιφανειακὴ. Ἡ Ρωσία καὶ ἡ Τουρκία,

μολονότι ήταν απόλυταρχίες, είχαν λίγα κοινά μεταξύ τους ως προς τον τρόπο της διακυβέρνησής τους, δεδομένου ότι το επίπεδο του πολιτισμού στις δύο αυτές χώρες και η οργάνωση της άρχουσας τάξης τους παρουσίαζαν τεράστιες διαφορές. Με το ίδιο κριτήριο, το καθεστώς της Ιταλίας, που είναι μοναρχικό, μοιάζει πολύ περισσότερο με το καθεστώς της Γαλλίας, που είναι δημοκρατικό, παρά με το καθεστώς της Αγγλίας που είναι επίσης μοναρχικό. Και παρόλο που τόσο οι Ένωμένες Πολιτείες όσο και η Γαλλία είναι δημοκρατίες, η πολιτική οργάνωση της μίας χώρας διαφέρει σημαντικά από της άλλης.

“Όπως ήδη επισημάναμε, βαθιά ριζωμένοι τρόποι σκέψης είχαν για πολύ καιρό σταθεί, και εξακολουθούν να στέκουν, εμπόδια για την επιστημονική πρόοδο στο θέμα που εξετάζουμε. Η ταξινόμηση που αναφέραμε πιο πάνω, και που διαιρεί τα πολιτεύματα σε απόλυτες μοναρχίες, περιορισμένες μοναρχίες και δημοκρατίες, είχε επινοηθεί από τον Montesquieu και απέβλεπε να αντικαταστήσει τις κλασικές κατηγορίες του Αριστοτέλη ο οποίος χωρίζε τα πολιτεύματα σε μοναρχίες, αριστοκρατίες και δημοκρατίες.” Αυτό που ο Αριστοτέλης αποκαλούσε δημοκρατία ήταν απλώς μια αριστοκρατία με αρκετά μεγάλο αριθμό μελών. Ο ίδιος ο Αριστοτέλης ήταν σε θέση να παρατηρήσει ότι σε κάθε ελληνική πολιτεία, είτε αριστοκρατική είτε δημοκρατική, υπήρχαν πάντα ένα ή περισσότερα πρόσωπα με υπέρτερη επιρροή. Από τον καιρό του Πολύβιου ως τον καιρό του Montesquieu, πολλοί συγγραφείς τελειοποίησαν την κατάταξη του Αριστοτέλη εισάγοντας την έννοια των «μικτών» πολιτευμάτων. Πιο έπειτα, η νεώτερη δημοκρατική θεωρία, που έχει την πηγή της στον Rousseau, στηρίχτηκε στην αντίληψη πως σε κάθε κράτος ή πλειοψηφία των πολιτών μπορεί να συμμετέχει, ή μάλλον πρέπει να συμμετέχει στην πολιτική του ζωή. Και το δόγμα της λαϊκής κυριαρχίας εξακολουθεί να δεσπόζει στη σκέψη πολλών ανθρώπων παρά το γεγονός ότι η νεώτερη επιστήμη δείχνει όλο και πιο καθαρά πως οι δημοκρατικές, μοναρχικές και αριστοκρατικές αρχές λειτουργούν δίπλα-δίπλα σε κάθε πολιτικό οργανισμό. Έδώ δεν θα σταματήσουμε ούτε στιγμή να αντικρούουμε αυτή τη δημοκρατική θεωρία, αφού αυτό είναι το έργο τούτης της πραγματείας στο σύνολό της. Άλλωστε, θα ήταν δύσκολο να συντρίψουμε μέσα σε λίγες σελίδες ένα ολόκληρο σύστημα ιδεών που έχει τόσο γερά ριζώσει στο μυαλό των ανθρώπων. Καθώς εύστοχα λέει ο Las Casas στη βιογραφία του Χριστόφορου Κολόμβου, συχνά είναι πολύ πιο δύσκολο να ξεμάθουμε παρά να μάθουμε.

3. Σ’ αυτό το σημείο, όμως, νομίζουμε ότι θα χρειαζόταν να απαντήσουμε σε μιάν αντίρρηση που θα μπορούσε εύχερέστατα να προβληθεί στην άποψή μας. Ένώ είναι εύκολο να καταλάβει κανείς πως ένα μόνο άτομο δεν μπορεί να διοικήσει μιάν ομάδα χωρίς να βρει μέσα στους κόλπους της ομάδας μιάν μειοψηφία που να το υποστηρίξει, είναι μάλλον δύσκολο να αποδεχτεί, ως

σταθερό και φυσικό γεγονός, ότι περισσότερο οί μειοψηφίες κυβερνοῦν τὶς πλειοψηφίες παρά οί πλειοψηφίες τὶς μειοψηφίες. Ἄλλὰ ἐδῶ πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπὸ τὰ σημεῖα — τόσο πολυάριθμα σὲ ὅλες τὶς ἄλλες ἐπιστῆμες — ὅπου ἡ πρώτη ἐντύπωση ποὺ κάποιος σχηματίζει γιὰ τὰ πράγματα εἶναι ἀντίθετη ἀπ' αὐτὸ ποὺ τὰ πράγματα εἶναι στὴν πραγματικότητα. Στὴν πραγματικότητα ἡ δεσποτεία μιᾶς ὀργανωμένης μειοψηφίας, ποὺ ὑπακούει σὲ μιὰ μοναδικὴ παρόρμηση, πάνω στὴν ἀνοργάνωτη πλειοψηφία εἶναι ἀναπόφευκτη. Ἡ ἰσχὺς ὁποιασδήποτε μειοψηφίας εἶναι ἀκατανίκητη ἀπέναντι σὲ κάθε μεμονωμένο ἄτομο τῆς πλειοψηφίας, τὸ ὁποῖο ἀντιμετωπίζει μονάχο τὴν ὁλότητα τῆς ὀργανωμένης μειοψηφίας. Ταυτόχρονα ἡ μειοψηφία εἶναι ὀργανωμένη γιὰ τὸ λόγο ἀκριβῶς πῶς εἶναι μειοψηφία. Ἐκατὸ ἄνθρωποι ποὺ δροῦν ἐνιαῖα ἀπὸ συμφώνου, μὲ κοινὴ συνεννόηση, θὰ θριαμβεύσουν ἀπέναντι σὲ χίλιους ἀνθρώπους ποὺ δὲν συμφωνοῦν μεταξύ τους καὶ τοὺς ὁποίους ἐπομένως μποροῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἕναν-ἕναν. Στὸ μεταξύ θὰ εἶναι εὐκολότερο γιὰ τοὺς πρώτους νὰ δράσουν ἀπὸ συμφώνου καὶ νὰ συνεννοηθοῦν μεταξύ τους ἀπλούστατα ἐπειδὴ εἶναι ἑκατὸ καὶ ὄχι χίλιοι. Κατὰ συνέπεια, ὅσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ πολιτικὴ κοινότητα, τόσο μικρότερη θὰ εἶναι ἡ ἀναλογία τῆς κυβερνώσας μειοψηφίας σὲ σχέση μὲ τὴν κυβερνώμενη πλειοψηφία· καὶ τὸ πιὸ δύσκολο γιὰ τὴν πλειοψηφία θὰ εἶναι νὰ ὀργανώσει τὴν ἀντίδρασή της ἀπέναντι στὴ μειοψηφία.

Ὡστόσο, οί ἄρχουσες μειοψηφίες, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μεγάλο πλεονέκτημα ποὺ ἀποκομίζουν ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι εἶναι ὀργανωμένες, εἶναι συνήθως ἔτσι συγκροτημένες ὥστε τὰ ἄτομα ποὺ τὶς συναπαρτίζουν νὰ ξεχωρίζουν ἀπὸ τὴ μάζα τῶν ἀρχομένων χάρι σὲ ἰδιότητες ποὺ τοὺς δίνουν μιὰν ὀρισμένη ὑλική, πνευματικὴ, ἢ ἀκόμα ἠθικὴ ὑπεροχή. Ἡ ἀλλιῶς, τὰ ἄτομα αὐτὰ εἶναι οί κληρονόμοι ἐκείνων ποὺ εἶχαν αὐτὲς τὶς ἰδιότητες. Μὲ ἄλλα λόγια, τὰ μέλη μιᾶς ἄρχουσας μειοψηφίας ἔχουν κάποιο προσόν πραγματικὸ ἢ φαινομενικὸ, ποὺ θεωρεῖται ἄξιο μεγάλης ἐκτίμησης καὶ ἀσκεῖ ἰσχυρὴ ἐπιρροή στὴν κοινωνία στὴν ὁποία ζοῦν.

4. Στὶς πρωτόγονες κοινωνίες, ποὺ βρίσκονται ἀκόμα στὰ πρῶτα στάδια ὀργάνωσης, ἡ στρατιωτικὴ ἀρετὴ εἶναι τὸ χάρισμα ἐκεῖνο ποὺ ὀδηγεῖ εὐκολότερα στὴν ἄρχουσα ἢ πολιτικὴ τάξη. Στὶς κοινωνίες μὲ προχωρημένο πολιτισμὸ ὁ πόλεμος εἶναι κάτι τὸ ἔκτακτο. Ἄλλὰ στὶς κοινωνίες ποὺ βρίσκονται στὰ ἀρχικὰ στάδια τῆς ἀνάπτυξής τους μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε τὸν πόλεμο σὰν μιὰ οὐσιαστικὰ κανονικὴ κατάσταση· καὶ τὰ ἄτομα ποὺ δείχνουν μεγαλύτερη πολεμικὴ ἰκανότητα εὐκολὰ ἀποκτοῦν ὑπεροχὴ ἀπέναντι στοὺς συντρόφους τους — οί πιὸ γενναῖοι γίνονται ἀρχηγοί. Τὸ γεγονός εἶναι ἀναλλοίωτο, ἀλλὰ οί μορφές ποὺ μπορεῖ νὰ πάρει, στὸν ἓνα ἢ στὸν ἄλλο οὐσανο περιστάσεων, ποικίλλουν σημαντικά.

Κατὰ κανόνα, ἡ ἐπικράτηση μιᾶς τάξης πολεμιστῶν πάνω σ' ἓνα εἰρηνικὸ πλῆθος ἀνθρώπων ἀποδίδεται στὴν ἐπιβολὴ μιᾶς φυλῆς σὲ μιὰν ἄλλη,

στην κατάκτηση μιᾶς σχετικᾶ ἀπόλεμης ομάδας ἀπὸ μιᾶν ἐπιθετικὴν ὁμάδα. Μερικὲς φορές αὐτὸ πράγματι συμβαίνει — σχετικὰ παραδείγματα ἔχουμε στὴν Ἰνδία μετὰ τὶς εἰσβολὰς τῶν Ἀρίων, στὴ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία μετὰ τὶς γερμανικὲς εἰσβολὰς καὶ στὸ Μεξικὸ μετὰ τὴν κατάκτηση τῶν Ἀζτέκων. Ἀλλὰ πιὸ συχνά, κάτω ἀπὸ ὀρισμένους κοινωνικὲς συνθῆκες, παρατηροῦμε τὴν ἄνοδο μιᾶς πολεμικῆς ἄρχουσας τάξης σὲ μέρη ὅπου δὲν ὑπάρχει κανένα ἀπολύτως ἴχνος ξένης κατάκτησης. Ὅσον καιρὸ μιὰ ὀρδὴ ζεῖ ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸ κυνήγι, ὅλα τὰ ἄτομα μποροῦν εὐκόλα νὰ γίνουν πολεμιστὲς. Βέβαια θὰ ὑπάρχουν ἀρχηγοὶ ποὺ θὰ ἄρχουν στὴ φυλὴ, ἀλλὰ δὲν θὰ δοῦμε νὰ ἀνέρχεται μιὰ τάξη πολεμιστῶν γιὰ νὰ ἐκμεταλλευτεῖ, καὶ ταυτόχρονα νὰ προστατέψει, μιᾶν ἄλλῃ τάξη ἀφοσιωμένη σὲ εἰρηνικὰ ἔργα. Καθὼς ἡ φυλὴ βγαίνει ἀπὸ τὸ κυνηγετικὸ στάδιο καὶ μπαίνει στὸ γεωργικὸ καὶ ποιμενικὸ, τότε, μαζί μὲ μιὰ τεράστια αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ καὶ μιὰ σημαντικὴ σταθεροποίηση τῶν μέσων ἐνάσκησής κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, πραγματοποιεῖται μιὰ λίγο-πολὺ σαφὴς τομὴ σὲ δύο τάξεις: σὲ μιὰ τάξη ἀποκλειστικὰ ἀφιερωμένη στὴ γεωργία, καὶ σὲ μιᾶν ἄλλῃ ἀφιερωμένη στὸν πόλεμο. Σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσιν, εἶναι ἀναπόφευκτο ἡ τάξη τῶν πολεμιστῶν νὰ ἀποκτήσῃ λίγο-πολὺ τέτοια ἐπιβολὴ πᾶνω στὴν ἄλλῃ ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ τὴν καταπιέζει ἀτιμῶρητα.

Ἐνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τῆς βαθμιαίας μεταμόρφωσης μιᾶς πολεμικῆς τάξης σὲ ἀπόλυτα κυρίαρχη τάξη μιᾶς δίνει ἡ Πολωνία. Ἀρχικὰ οἱ Πολωνοὶ εἶχαν τὴν ἴδια ὀργάνωσιν σὲ ἀγροτικὰ χωριά ποὺ ἐπικρατοῦσε σὲ ὅλους τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς. Δὲν ὑπῆρχε διάκρισις ἀνάμεσα στοὺς πολεμιστὲς καὶ τοὺς ἀγρότες — δηλαδὴ ἀνάμεσα στοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς χωρικοὺς. Ἀλλὰ ὅταν πιά οἱ Πολωνοὶ ἐγκαταστάθηκαν στὶς ἐκτεταμένους πεδιάδες ποὺ ἀρδεύονται ἀπὸ τὸν Βιστούλα καὶ τὸν Νιέμεν, ἄρχισαν νὰ ἀναπτύσσουν τὴν γεωργία. Ὡστόσο οἱ συγκρούσεις μὲ τοὺς πολεμικοὺς γείτονες ἐξακολούθησαν νὰ εἶναι ἀναπότρεπτες, γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πατριῶν, οἱ βοῖβόδες, μάζεψαν γύρω τους ἀρκετοὺς διαλεγμένους ἄντρες ποὺ κύρια δουλειὰ τους ἦταν νὰ φέρουν ὄπλα. Αὐτοὶ οἱ πολεμιστὲς κατανεμήθηκαν στὶς διάφορες ἀγροτικὲς κοινότητες. Ἦταν ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τὶς γεωργικὲς ἐργασίες, παρόλο ποὺ ἔπαιρναν τὸ μερίδιό τους ἀπὸ τὰ προϊόντα τῆς γῆς μαζί μὲ τὰ ἄλλα μέλη τῆς κοινότητος. Τὸν πρῶτο καιρὸ ἡ θέση τους δὲν λογιζόταν ἀξιοζήλευτη, καὶ πολλὰς φορές οἱ χωρικοὶ προτιμοῦσαν νὰ μὴν ἀπαλλαγῶν ἀπ' τὶς γεωργικὲς ἐργασίες γιὰ νὰ ἀποφύγουν νὰ πᾶνε στὸν πόλεμο. Ἀλλὰ καθὼς αὐτὸ τὸ καθεστῶς σταθεροποιόταν, καθὼς ἡ μία τάξη ἐθιζόταν στὴ χρῆσιν τῶν ὀπλων καὶ στὴ στρατιωτικὴ ὀργάνωσιν ἐνῶ ἡ ἄλλῃ μάθαινε νὰ δουλεύει σκληρὰ μὲ τὸ ἀλέτρι καὶ τὸ τσαπί, βαθμιαίᾳ οἱ πολεμιστὲς ἔγιναν εὐγενεῖς καὶ ἀφέντες, ἐνῶ οἱ χωρικοὶ, ποὺ κάποτε ἦταν σύντροφοι καὶ ἀδελφοὶ τους, ἔγιναν κολίγοι καὶ δουλοπάροικοι. Λίγο-λίγο οἱ πολεμιστὲς ἄρχοντες αὐξήσαν τὶς ἀπαιτήσεις τους, ὡς τὸ σημεῖο ποὺ τὸ μερίδιο ποὺ ἔπαιρναν σὰν μέλη τῆς κοινότητος ἔφτασε νὰ περιλαμβάνει ὅλο-

κληρο τὸ προϊόν τῆς κοινότητας ἔξω ἀπ' ὅ,τι ἦταν ἀπόλυτα ἀναγκαῖο γιὰ τὴ συντήρηση τῶν καλλιεργητῶν. Καὶ ὅταν οἱ τελευταῖοι προσπαθοῦσαν νὰ φύγουν γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὶς καταχρήσεις αὐτές, ἐξαναγκάζονταν μὲ τὴ βία νὰ μείνουν προσκολλημένοι στὴ γῆ ποὺ καλλιεργοῦσαν. Ἔτσι ἡ κατάστασή τους ἔπαιρνε ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς καθαρῆς δουλοπαροικίας.

Στὴν πορεία αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης, γύρω στὰ 1333, ὁ βασιλιάς Καζιμίρος ὁ Μέγας μάταια προσπάθησε νὰ λυγίσει τὴν ἀγέρωχη ὑπεροψία τῶν πολεμιστῶν. Ὅταν οἱ χωρικοὶ ἤρθαν νὰ τοῦ παραπονεθοῦν γιὰ τοὺς εὐγενεῖς, ἀρκέστηκε νὰ τοὺς ρωτήσῃ μήπως δὲν εἶχαν ραβδιὰ καὶ πέτρες. Κάμποσες γενεές ἀργότερα, τὸ 1537, οἱ εὐγενεῖς ἀνάγκασαν ὅλους τοὺς ἐμπόρους στὶς πόλεις νὰ πουλήσουν τὴν ἀκίνητη περιουσία ποὺ εἶχαν. Ἔτσι ἡ κυριότητα τῶν ἀκινήτων ἔγινε ἀποκλειστικὸ προνόμιο τῶν εὐγενῶν καὶ μόνο. Ταυτόχρονα οἱ εὐγενεῖς ἄσκησαν πίεση στὸ βασιλιά νὰ ἀρχίσει διαπραγματεύσεις μὲ τὴ Ρώμη, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἡ χειροτονία μόνο τῶν εὐγενῶν στὴν Πολωνία. Αὐτὸ ἀπέκλεισε σχεδὸν ὁλότελα τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων καὶ τοὺς χωρικοὺς ἀπὸ τὶς τιμητικὲς θέσεις καὶ τοὺς ἀφαίρεσε καὶ τὴν παραμικρὴ κοινωνικὴ σπουδαιότητα.³

Μιὰ παράλληλη ἐξέλιξη βρίσκουμε στὴ Ρωσία. Ἐκεῖ οἱ πολεμιστὲς ποὺ συγκροτοῦσαν τὴ *ντρουζίνα*, δηλαδή τὴ φρουρὰ τῶν παλιῶν *Κνιαζῶν* (πριγκήπων ποὺ ἡ καταγωγή τους κρατοῦσε ἀπὸ τὸν Ροδρικ), ἔπαιρναν ἐπίσης ἓνα μερίδιο ἀπὸ τὴν παραγωγή τοῦ *μίρ* (ἀγροτικὴ κοινότητα χωρικῶν) γιὰ ὅλη τους τὴ ζωή. Σιγά-σιγά τὸ μερίδιο αὐτὸ ἀξήθηκε. Δεδομένου ὅτι ἡ γῆ ἦταν ἀφθονή καὶ τὰ ἐργατικὰ χέρια λιγοστά, οἱ χωρικοὶ κοίταζαν νὰ ἐπωφεληθοῦν καὶ πῆγαιναν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος στὸ ἄλλο. Γι' αὐτὸ, στὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνα, ὁ τσάρος Μπόρις Γκοντουνῶφ ἔδωσε τὴν ἐξουσία στοὺς εὐγενεῖς νὰ κρατοῦν μὲ τὴ βία τοὺς χωρικοὺς στὰ κτήματά τους, καὶ ἔτσι καθιέρωσε τὴ δουλοπαροικία. Ὅμως στὴ Ρωσία, τὶς ἐνοπλεις δυνάμεις ποτὲ δὲν τὶς συγκροτοῦσαν ἀποκλειστικὰ οἱ εὐγενεῖς. Οἱ *μουζίκοι*, δηλαδή οἱ χωρικοὶ, πῆγαιναν στὸν πόλεμο σὰν ἀπλοὶ στρατιῶτες κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὲς τῆς *ντρουζίνας*. Ἦδη ἀπὸ τὸ 16ο αἰῶνα ὁ Ἰβάν ὁ Τρομερὸς ἐγκαθίδρυσε τὸ τάγμα τῶν *στρελιτσι*, ποὺ ἰσοδυναμοῦσε οὐσιαστικὰ μὲ ἓνα μόνιμο στρατό, καὶ ποὺ κράτησε ὡς τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ Μέγας Πέτρος τὸ ἀντικατάστησε μὲ τὰ συντάγματα ποὺ εἶχαν ὀργανωθεῖ σύμφωνα μὲ τὰ δυτικο-ευρωπαϊκὰ πρότυπα. Στὰ συντάγματα αὐτά, τὰ μέλη τῆς παλαιᾶς *ντρουζίνας*, ἀνάμεικτα μὲ ἀλλοδαπούς, ἔγιναν ἀξιωματικοί, ἐνῶ ὅλοι οἱ στρατεύσιμοι ἀπλοὶ στρατιῶτες προέρχονταν ἀπὸ τοὺς μουζίκους.

Στοὺς λαοὺς ποὺ μπῆκαν πρόσφατα στὸ γεωργικὸ στάδιο καὶ ποὺ εἶναι σχετικὰ πολιτισμένοι, πολιτικὴ ἢ ἀρχουσα τάξη εἶναι ἡ αὐστηρὰ στρατιωτικὴ τάξη· αὐτὸ ἀποτελεῖ ἓνα ἀναλλοίωτο γεγονός. Μερικὲς φορὲς τὸ δικαίωμα τῆς ὀπλοφορίας τὸ ἔχει ἀποκλειστικὰ αὐτὴ ἡ τάξη, ὅπως ἔγινε στὴν Ἰνδία καὶ στὴν Πολωνία. Πιο συχνά, τὰ μέλη τῆς κυβερνώμενης τάξης στρατεύονται κάπου-κάπου, ἀλλὰ πάντα ὡς ἀπλοὶ στρατιῶτες καὶ στὶς λιγότερο

σημαντικὲς μονάδες. Ἔτσι στὴν Ἑλλάδα, κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, οἱ πολῖτες ποὺ ἀνήκαν στὶς πλουσιότερες καὶ ἰσχυρότερες τάξεις ἀποτελοῦσαν τὰ ἐπίλεκτα σώματα (ἵππεῖς καὶ ὀπλίτες), οἱ λιγότερο εὐποροὶ πολεμοῦσαν ὡς πελταστὲς ἢ ὡς ψιλοί, ἐνῶ οἱ δοῦλοι, δηλαδὴ οἱ ἐργαζόμενες μάζες, ἀποκλείονταν ἐντελῶς σχεδὸν ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία. Ἀνάλογες ρυθμίσεις βρίσκουμε στὴ Ρώμη κατὰ τὴ δημοκρατικὴ περίοδο ὡς τὴν ἐποχὴ τῶν Καρχηδονικῶν πολέμων, καὶ μάλιστα ἀκόμα ἀργότερα, ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Μάρκου· στὴ λατινικὴ καὶ γερμανικὴ Εὐρώπη κατὰ τὸν Μεσαίωνα· στὴ Ρωσία, ὅπως μόλις ἐξηγήσαμε, καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους λαοὺς. Ὁ Καῖσαρ σημειώνει ἐπανεπιλημένα ὅτι στὴν ἐποχὴ τοῦ τὴ ραχοκοκαλιὰ τῶν γαλατικῶν στρατευμάτων ἀποτελοῦσαν ἵππεῖς ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς. Οἱ Αἰδουοὶ, λόγου χάρι, ὅταν ἐξοντώθηκε στὴ μάχη τὸ ἄνθος τοῦ ἵππικοῦ τους, δὲν μπόρεσαν νὰ ἀντισταθοῦν στὸν Ἀριόβυστο.

5. Παντοῦ — στὴ Ρωσία καὶ τὴν Πολωνία, στὴν Ἰνδία καὶ τὴ μεσαιωνικὴ Εὐρώπη — οἱ ἄρχουσες πολεμικὲς τάξεις ἀπέκτησαν τὴν ἀποκλειστικὴ σχεδὸν κυριότητα τῆς γῆς. Ἡ γῆ, καθὼς ἔχουμε δεῖ, εἶναι ἡ κύρια παραγωγικὴ καὶ πλουτοφόρα πηγὴ στὶς χῶρες ποὺ δὲν ἔχουν πολὺ προχωρημένο πολιτισμό. Ἀλλὰ ὅσο προοδεύει ὁ πολιτισμὸς, τὰ εἰσοδήματα ποὺ ἀποφέρει ἡ γῆ αὐξάνουν ἀνάλογα. Μὲ τὴν αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ αὐξάνει, τουλάχιστον σὲ ὀρισμένες περιόδους, ἡ ἐγγειος πρόσοδος, μὲ τὴ ρικαρντιανὴ ἔννοια τοῦ ὄρου, βασικά ἐπειδὴ δημιουργοῦνται μεγάλα καταναλωτικὰ κέντρα — ὅπως σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς ἦταν οἱ μεγάλες πρωτεύουσες καὶ οἱ ἄλλες μεγαλοπόλεις, ἀρχαῖες καὶ νεώτερες. Τελικά, ἂν τὸ ἐπιτρέπουν καὶ ἄλλες συνθῆκες, ἐπέρχεται μιὰ πολὺ σημαντικὴ κοινωνικὴ μεταβολή. Χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς κυρίαρχης τάξης γίνεται πιά ὁ πλοῦτος καὶ ὄχι ἡ πολεμικὴ ἀρετή: αὐτοὶ ποὺ ἄρχουν εἶναι περισσότερο οἱ πλούσιοι παρά οἱ γενναῖοι.

Βασικὴ προϋπόθεση γι' αὐτὴν τὴ μεταβολὴ εἶναι ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωση νὰ ἔχει συγκεντρωθεῖ καὶ τελειοποιηθεῖ σὲ τέτοιο βαθμὸ ποὺ ἡ προστασία τὴν ὁποία παρέχουν οἱ δημόσιες ἀρχὲς νὰ εἶναι πολὺ πιὸ ἀποτελεσματικὴ ἀπὸ τὴν προστασία ποὺ παρέχει ἡ ἰδιωτικὴ ἰσχύς. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ πρακτικὴ καὶ πραγματικὴ δραστηριότητα τῶν νόμων πρέπει νὰ προστατεύει τόσο καλὰ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ὥστε νὰ καθιστᾷ περιττὴ τὴν προσωπικὴ ἰσχὺ τοῦ ἰδιοκτήτη. Αὐτὸ πραγματοποιεῖται μέσα ἀπὸ μιὰ σειρά βαθμιαίων ἀλλοιώσεων στὴν κοινωνικὴ δομὴ, μὲ τὶς ὁποῖες ἕνας τύπος πολιτικῆς ὀργάνωσης, ποὺ θὰ τὸν ἀποκαλοῦμε «φεουδαρχικὸ κράτος», μετασχηματίζεται σὲ ἕναν οὐσιαστικὰ διαφορετικὸ τύπο, ποὺ θὰ τοῦ δώσουμε τὸν ὄρο «γραφειοκρατικὸ κράτος». Θὰ ἀσχοληθοῦμε κάπως ἐκτενέστερα μ' αὐτοὺς τοὺς τύπους πιὸ κάτω, ἀλλὰ μποροῦμε νὰ ποῦμε ἀπὸ τώρα ὅτι ἡ ἐξέλιξη ποὺ ἐπισημάνσαμε ἐδῶ, κατὰ κανόνα, διευκολύνεται πολὺ ἀπὸ τὴν πρόοδο στὰ εἰρηνικὰ ἥθη καὶ ἔθιμα καὶ ἀπὸ κάποιες ἠθικὲς συνήθειες ποὺ ἀποκτοῦν οἱ κοινωνίες καθὼς προχωρεῖ ὁ πολιτισμὸς.

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ πραγματοποιηθεῖ αὐτὴ ἡ μεταβολή, ὁ πλοῦτος παράγει πολιτικὴ ἐξουσία ἀκριβῶς ὅπως πρὶν ἢ πολιτικὴ ἐξουσία παρήγαγε πλοῦτο. Σὲ μιὰ κοινωνία ποὺ ἔχει φτάσει πιά σὲ κάποια ὠριμότητα — ὅπου, συνεπῶς, ἡ ἀτομικὴ ἰσχὺς κάμπτεται ἀπὸ τὴ συλλογικὴ ἰσχὺ — ἐὰν ἰσχυροὶ εἶναι κατὰ κανόνα οἱ πλούσιοι, τὸ νὰ εἶναι κανεὶς πλούσιος σημαίνει πὼς γίνεται ἰσχυρὸς. Καὶ πράγματι, ὅταν ἡ ἔνοπλη ἀναμέτρηση ἀπαγορεύεται, ἐνῶ ἡ ἀναμέτρηση μὲ τὸ χρῆμα ἐπιδοκιμάζεται, τίς καλύτερες θέσεις τίς παίρνουν ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν περισσότερα χρήματα.

Ἐπάρχουν, βέβαια, κράτη πολὺ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου πολιτισμοῦ τὰ ὁποῖα θεωρητικὰ εἶναι ὀργανωμένα στὴ βάση τέτοιων ἠθικῶν ἀρχῶν ποὺ δείχνουν νὰ ἀποκλείουν αὐτὴ τὴν κατηγορηματικὴ ἐπιβολὴ τοῦ πλούτου. Ἀλλὰ ἐδῶ πρόκειται γιὰ μιὰ περίπτωση — καὶ ὑπάρχουν πολλές τέτοιες — ὅπου οἱ θεωρητικὲς ἀρχές δὲν ἔχουν παρὰ περιορισμένη ἐφαρμογὴ στὴν πραγματικὴ ζωὴ. Στὶς Ἐνωμένες Πολιτεῖες ὅλες οἱ ἐξουσίες ἀπορρέουν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἀπὸ λαϊκὲς ἐκλογές, καὶ ἡ ψῆφος εἶναι ἴση γιὰ ὅλους τοὺς ἄνδρες καὶ τίς γυναῖκες σὲ ὅλες τίς Πολιτεῖες τῆς Ἐνωσης. Ἐπιπλέον, ἡ δημοκρατία ἐπικρατεῖ ὄχι μόνον στοὺς θεσμοὺς ἀλλὰ ὡς ἓνα σημεῖο καὶ στά ἠθῆ. Οἱ πλούσιοι αἰσθάνονται συνήθως κάποια ἀπώση νὰ μποῦν στὴν πολιτικὴ ζωὴ, καὶ οἱ φτωχοὶ αἰσθάνονται κάποια ἀπώση νὰ διαλέξουν πλούσιους γιὰ τὰ αἰρετὰ ἀξιώματα. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει ἓναν πλούσιο νὰ ἔχει περισσότερη ἐπιρροὴ ἀπὸ ἓνα φτωχό, ἀφοῦ μπορεῖ νὰ ἀσκεῖ πίεση στοὺς πολιτικοὺς ποὺ ἐλέγχουν τὴ δημόσια διοίκηση. Αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει τίς ἐκλογές νὰ διεξάγονται στὸ ρυθμὸ τῶν καμπανιστῶν δολλαρίων. Δὲν ἐμποδίζει ὀλόκληρα νομοθετικὰ σώματα καὶ πολυάριθμους γερουσιαστὲς νὰ αἰσθάνονται τὴν ἐπιρροὴ τῶν ἰσχυρῶν ἐταιριῶν καὶ τῶν μεγάλων κεφαλαιούχων.⁴

Στὴν Κίνα ἐπίσης, ὡς πρὶν λίγα χρόνια, ἡ κυβέρνησις, μολονότι δὲν εἶχε δεχτεῖ τὴν ἀρχὴ τῶν λαϊκῶν ἐκλογῶν, ἦταν ὀργανωμένη σὲ μιὰ οὐσιαστικὰ ἐξισωτικὴ βάση. Οἱ τίτλοι σπουδῶν ἔδιναν πρόσβαση στὰ δημόσια ἀξιώματα, καὶ ἡ ἀπονομὴ τους γινόταν μὲ ἐξετάσεις χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὑπόψη, τουλάχιστον φανερά, ἡ οἰκογένεια ἢ ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῶν ὑποψηφίων. Σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς μόνον οἱ κουρεῖς καὶ ὀρισμένες κατηγορίες βαρκάρηδων δὲν γίνονταν δεκτοὶ στοὺς διαγωνισμοὺς γιὰ τὴν κατάκτησις τῶν διαφόρων θέσεων στὴν ἱεραρχία τῶν μανδαρίνων.⁵ Ἀλλὰ παρόλο ποὺ ἡ εὐπορὴ τάξις στὴν Κίνα ἦταν λιγότερο πολυάριθμη, λιγότερο πλούσια, λιγότερο ἰσχυρὴ ἀπ' ὅ,τι εἶναι σήμερα ἡ εὐπορὴ τάξις στὶς Ἐνωμένες Πολιτεῖες, δὲν ἦταν καθόλου λιγότερο ἱκανὴ νὰ ἀλλοιώνει σὲ πολὺ μεγάλο βαθμὸ τὴν ἀψογὴ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τοῦ συστήματος. Συχνὰ ἡ ἐπιείκεια τῶν ἐξεταστῶν ἐξαγοραζόταν. Καὶ ὄχι μόνον αὐτό· μερικὲς φορές ἡ ἴδια ἡ κυβέρνησις πουλοῦσε τοὺς διάφορους ἀκαδημαϊκοὺς τίτλους καὶ ἐπέτρεπε σὲ ἀγράμματους, ποὺ συχνὰ προέρχονταν ἀπὸ τὰ κατώτατα κοινωνικὰ στρώματα, νὰ κατέχουν δημόσια ἀξιώματα.⁶

Σὲ ὅλες τίς χῶρες τοῦ κόσμου τὰ διάφορα κανάλια μέσα ἀπὸ τὰ ὁποῖα

ἀσκεῖται ἡ κοινωνικὴ ἐπιρροή — ἡ προσωπικὴ διαφήμιση, ἡ καλὴ παιδεία, ἡ εἰδικὴ ἐκπαίδευση, οἱ ἀνώτερες θέσεις στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία, ἡ δημόσια διοίκηση, ὁ στρατός — εἶναι πάντα πιὸ εὐπρόσιτα στοὺς πλούσιους παρά στοὺς φτωχοὺς. Οἱ πλούσιοι ἔχουν ἀπαρέγκλιτα ἕναν πολὺ συντομότερο δρόμο νὰ διανύσουν ἀπ' ὅ,τι οἱ φτωχοί, γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρουμε τὸ γεγονός ὅτι τὸ τμῆμα τοῦ δρόμου ποὺ γλυτώνουν οἱ πλούσιοι εἶναι συχνὰ τὸ πιὸ ἀνώμαλο καὶ τὸ πιὸ δύσκολο.

6. Στὶς κοινωνίες ὅπου οἱ θρησκευτικὲς πεποιθήσεις εἶναι ἰσχυρὲς καὶ οἱ ἱερεῖς ἀποτελοῦν μιὰν εἰδικὴν τάξιν, σχεδὸν πάντα ἐμφανίζεται μιὰ ἀριστοκρατία κληρικῶν ποὺ ἀποκτᾷ ἕνα λίγο-πολὺ σημαντικὸ μερίδιο τοῦ πλούτου καὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Χτυπητὰ παραδείγματα αὐτῆς τῆς κατάστασης εἶναι ἡ ἀρχαία Αἴγυπτος (σὲ ὀρισμένους περιόδους), ἡ βραχμανικὴ Ἰνδία καὶ ἡ μεσαιωνικὴ Εὐρώπη. Συχνὰ οἱ ἱερεῖς δὲν ἐκτελοῦν μόνον ἱεροπραξίες ἀλλὰ κατέχουν νομικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς γνώσεις καὶ ἀποτελοῦν τὴν τάξιν μὲ τὴν ὑψηλότερη πνευματικὴ καλλιέργεια. Συνειδητὰ ἢ ἀσυνειδητὰ τὰ ἱερατεῖα ἔχουν συχνὰ τὴν τάσιν νὰ μονοπωλοῦν τὴν μάθησιν καὶ νὰ παρεμποδίζουσι τὴν διάδοσιν τῶν μεθόδων καὶ τῶν διαδικασιῶν ποὺ καθιστοῦν δυνατὴ καὶ εὐχερὴ τὴν ἀπόκτησιν γνώσεων. Σ' αὐτὴν τὴν τάσιν ἴσως νὰ ὀφείλεται, τουλάχιστον ἐν μέρει, ἡ βασανιστικὰ ἀργὴ διάδοσιν τῆς δημοτικῆς γραφῆς στὴν ἀρχαία Αἴγυπτον, μολονότι ἦταν ἀσύγκριτα ἀπλούστερη ἀπὸ τὴν ἱερογλυφικὴν γραφὴν. Οἱ Δρυῖδες στὴν Γαλατία ἐγνώριζαν τὸ ἑλληνικὸν ἀλφάβητον ἀλλὰ δὲν ἐπέτρεπαν τὴν καταγραφὴν τῆς πλούσιας θρησκευτικῆς λογοτεχνίας ποὺ εἶχαν ἀποθησαυρίσει καὶ ἀπαιτοῦσαν ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τοὺς νὰ τὴν ἀπομνημονεύουσι καταβάλλοντας ἀφάνταστο μόχθον. Στὴν ἴδιαν ἀντίληψιν θὰ μπορούσε νὰ ἀποδοθεῖ ἡ ἐπίμονη καὶ συχνὴ χρῆσιν νεκρῶν γλωσσῶν ποὺ συναντᾶμε στὴν ἀρχαία Χαλδαίαν, στὴν Ἰνδίαν καὶ στὴν μεσαιωνικὴν Εὐρώπην. Μερικὲς φορές, ὅπως συνέβαινε στὴν Ἰνδίαν, ἀπαγορευόταν ρητὰ στὶς κατώτερες τάξεις νὰ ἀποκτοῦν γνώσιν τῶν ἱερῶν βιβλίων.

Ἡ ἐξειδικευμένη γνώσιν καὶ ἡ πραγματικὰ ἐπιστημονικὴ παιδεία, ποὺ ἔχουν ἀπαλλαγῆ ἀπὸ κάθε ἱερὴ ἢ θρησκευτικὴ αἴγλη, γίνονται σημαντικὲς πολιτικὲς δυνάμεις μόνον σὲ ἕνα ἐξαιρετικὰ προχωρημένον στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ μόνον τότε δύνουσι τὴν δυνατότητα σ' αὐτοὺς ποὺ τὶς κατέχουσι νὰ γίνουσι δεκτοὶ ὡς μέλη τῆς ἀρχουσας τάξεως. Ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσιν, δὲν εἶναι τόσο ἡ μάθησιν καθαυτὴ ποὺ ἔχει πολιτικὴν ἀξίαν, ὅσο οἱ πρακτικὲς ἐφαρμογὲς τῆς μάθησης ποὺ μπορεῖ νὰ γίνουσι πρὸς ὄφελον τῶν ἀνθρώπων ἢ τοῦ κράτους. Μερικὲς φορές τὸ μόνον ποὺ ἀπαιτεῖται εἶναι ἡ ἀπλή κατοχὴ τῶν μηχανικῶν μεθόδων ποὺ εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἀπόκτησιν ἀνώτερης παιδείας. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι μὲ ἕνα τέτοιον κριτήριον εἶναι εὐκολότερον νὰ ἐξακριβωθοῦν καὶ νὰ μετρηθοῦν οἱ ἱκανότητες ποὺ κατόρθωσεν νὰ ἀποκτήσῃ ὁ ὑποψήφιος — εἶναι εὐκολότερον νὰ «βαθμολογηθεῖ» ἢ νὰ καταταγεῖ. Ἔτσι σὲ ὀρισμένους περιόδους στὴν ἀρ-

χαία Αίγυπτο τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γραφέα ὀδηγοῦσε στὰ δημόσια ἀξιώματα καὶ στὴν ἐξουσία, ἴσως γιὰ τὸ ὅτι εἶχε μάθει τὴν ἱερογλυφικὴ γραφὴ ἢ τὴν ἀπόδειξη μακρόχρονης καὶ ὑπομονετικῆς σπουδῆς. Στὴ νεώτερη Κίνα ἐπίσης, ἡ γνώση τῶν ἀναρίθμητων χαρακτήρων τῆς κινεζικῆς γραφῆς ἀποτελοῦσε τὴ βάση τῆς παιδείας τῶν μανδαρίνων.⁷ Στὴ σημερινὴ Εὐρώπη καὶ Ἀμερικὴ ἡ τάξη ποὺ ἐφαρμόζει τὰ εὐρήματα τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης στὸν πόλεμο, τὴ δημόσια διοίκηση, τὰ δημόσια ἔργα καὶ τὴ δημόσια ὑγιεινὴ, κρατᾷ μιὰ πολὺ σημαντικὴ θέση, τόσο ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἄποψη. Ἐπίσης στὸ δυτικὸ μας κόσμο, ὅπως καὶ στὴν ἀρχαία Ρώμη, μιὰν ἐντελῶς προνομιούχα θέση ἔχουν οἱ νομικοί. Οἱ νομικοὶ γνωρίζουν τὴν πολὺπλοκὴ νομοθεσίαν ποὺ ἐμφανίζεται σὲ ὅλους τοὺς λαοὺς μὲ μακραίωνο πολιτισμὸ, καὶ γίνονται ἰδιαίτερα ἰσχυροὶ ἐὰν ἡ γνώση τῶν νόμων ποὺ ἔχουν συνδυάζεται μὲ τὴν εὐγλωττία ἐκείνη ποὺ μπορεῖ νὰ ἀσκεῖ ἔλξη στοὺς συγχρόνους τους.

Ἐπὶ τούτων ἄφθονα παραδείγματα ποὺ δείχνουν ὅτι ἡ μακρόχρονη πρακτικὴ στὴ διεύθυνση τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς ὀργάνωσης μιᾶς κοινότητος δημιουργεῖ καὶ ἀναπτύσσει, στίς ὑψηλότερες σφαῖρες τῆς ἀρχουσας τάξης, μιὰ πραγματικὴ τέχνη διακυβέρνησης, ποὺ εἶναι κάτι σημαντικότερο ἀπὸ τὸν ἀδόουλετο ἐμπειρισμὸ ὅπως καὶ ἀπὸ ὅτιδήποτε μπορεῖ νὰ ὑπαγορεύσει ἢ ἀπλὴ ἀτομικὴ πείρα. Μέσα σὲ τέτοιες συνθήκες ἐμφανίζονται ἀριστοκρατίες δημοσίων λειτουργῶν, ὅπως οἱ Ρωμαῖοι συγκλητικοί, οἱ Βενετοὶ ἄρχοντες καὶ, ὡς ἓνα βαθμὸ, ἡ ἀγγλικὴ ἀριστοκρατία. Ὅλα αὐτὰ τὰ σώματα προκάλεσαν τὸ θαυμασμὸ τοῦ John Stuart Mill καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὺς καὶ ἀπὸ τὰ τρία βγήκαν κυβερνήσεις ποὺ διακρίθηκαν γιὰ τὴ στοχαστικὴ ἐπεξεργασία τῆς πολιτικῆς τους καὶ γιὰ τὴν ἐξαιρετικὰ σταθερὴ καὶ διορατικὴ ἐφαρμογὴ τῆς. Ἡ τέχνη τῆς διακυβέρνησης δὲν εἶναι πολιτικὴ ἐπιστήμη, μολονότι κατὰ καιροὺς ἔχει ἐφαρμόσει προκαταβολικὰ ἀρκετὰ ἀξιώματα τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Ὡστόσο, ἀκόμα κι ἂν ἡ τέχνη τῆς διακυβέρνησης εἶχε μερικὲς φορές μεγάλο γόητρο σὲ ὀρισμένες κατηγορίες προσώπων, ποὺ κατεῖχαν γιὰ καιρὸ πολιτικὰ λειτουργήματα, ἡ γνώση τῆς δὲν χρησίμευε ποτὲ σὰν καθιερωμένον κριτήριον γιὰ νὰ γίνουν δεκτὰ στὰ δημόσια ἀξιώματα πρόσωπα ποὺ ἡ κοινωνικὴ τους θέση τοὺς ἐκλείνει τὸ δρόμον γι' αὐτὰ. Τὸ πόσο ἄξιός εἶναι ἓνας ἄνθρωπος στὴν τέχνη τῆς διακυβέρνησης εἶναι κάτι ποὺ, ἐκτὸς ἀπὸ ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, πολὺ δύσκολον μπορεῖ νὰ προσδιοριστεῖ ἂν ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν ἔχει δώσει πρακτικὰς ἀποδείξεις ὅτι τὴν κατέχει.

7. Σὲ μερικὲς χώρες βρίσκουμε κληρονομικὰς κάστες. Σ' αὐτὰς τὶς περιπτώσεις ἡ ἀρχουσα τάξη εἶναι κατηγορηματικὰ περιορισμένη σὲ ἓναν ὀρισμένον ἀριθμὸν οἰκογενειῶν, καὶ ἡ γέννησις εἶναι τὸ μόνον κριτήριον ποὺ καθορίζει τὴν εἴσοδον σ' αὐτὴ τὴν τάξιν ἢ τὴν ἀποβολὴν ἀπ' αὐτήν. Τὰ παραδείγματα εἶναι πολὺ κοινὰ. Δὲν ὑπάρχει οὐσιαστικὰ χώρα μὲ μακραίωνο πολι-

τισμό πού νά μὴν εἶχε μιὰ κληρονομικὴ ἀριστοκρατία σὲ κάποια περίοδο τῆς ἱστορίας της. Κληρονομικὰ ἀρχοντολόγια βρίσκουμε σὲ ὀρισμένες περιόδους στὴν Κίνα καὶ στὴν ἀρχαία Αἴγυπτο, στὴν Ἰνδία, στὴν Ἑλλάδα πρὶν ἀπὸ τοὺς μηδικοὺς πολέμους, στὴν ἀρχαία Ρώμη, στοὺς Σλάβους, στοὺς Λατίνους καὶ στοὺς Γερμανοὺς τὸν Μεσαίωνα, στὸ Μεξικὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνακάλυψης τῆς Ἀμερικῆς, καὶ στὴν Ἰαπωνία ὡς πρὶν λίγα χρόνια.

Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ δύο προκαταρκτικὲς παρατηρήσεις εἶναι ἀπαραίτητες. Πρῶτα-πρῶτα, ὅλες οἱ ἄρχουσες τάξεις τείνουν νὰ γίνουν κληρονομικὲς *de facto* ἂν ὄχι *de jure*. "Ὅλες οἱ πολιτικὲς δυνάμεις δείχνουν νὰ ἔχουν μιὰν ἰδιότητα πού στὴ Φυσικὴ τὴν ὀνομάζουμε δύναμη ἀδρανείας. Δηλαδή, ἔχουν τὴν τάση νὰ μένουν στὸ σημεῖο καὶ στὴν κατάστασι πού βρίσκονται. Ὁ πλοῦτος καὶ ἡ στρατιωτικὴ ἀρετὴ διατηροῦνται εὐκόλα σὲ ὀρισμένες οἰκογένειες μέσω τῆς ἠθικῆς παράδοσης καὶ τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς. Τὰ προσόντα γιὰ ἓνα σημαντικὸ ἀξίωμα — ἡ συνήθεια τοῦ χειρισμοῦ σοβαρῶν ὑποθέσεων καὶ ὡς ἓνα βαθμὸ ἢ σχετικὴ ἰκανότητα — ἀποκτῶνται εὐχερέστερα ὅταν κανεὶς ἔχει μιὰ κάποια ἐξοικείωσι μὲ τὰ ζητήματα αὐτὰ ἀπὸ παιδί. Ἀκόμα καὶ ὅταν οἱ ἀκαδημαϊκοὶ τίτλοι σπουδῶν, ἡ ἐπιστημονικὴ ἐκπαίδευσι, οἱ εἰδικὲς γνώσεις πού ἐλέγχονται μὲ ἐξετάσεις καὶ διαγωνισμοὺς, ἀνοίγουν τὸ δρόμο γιὰ ἓνα δημόσιο ἀξίωμα, δὲν ἐξαλείφεται αὐτὸ τὸ ἰδιαιτέρο πλεονέκτημα πού ἔχουν ὀρισμένα ἄτομα, τὸ ὁποῖο οἱ Γάλλοι ὀνομάζουν πλεονέκτημα τῶν *positions déjà prises*. Στὰ πράγματα, παρόλο πού οἱ ἐξετάσεις καὶ οἱ διαγωνισμοὶ μπορεῖ θεωρητικὰ νὰ εἶναι ἀνοικτοὶ σὲ ὅλους, ἡ πλειοψηφία ποτὲ δὲν ἔχει τὰ οἰκονομικὰ μέσα νὰ ἀντιμετωπίσει τίς δαπάνες πού ἀπαιτοῦνται γιὰ μιὰ μακρόχρονη προετοιμασία, καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους λείπουν οἱ σχέσεις καὶ οἱ συγγενικοὶ δεσμοὶ πού βάζουν ἀμέσως ἓνα ἄτομο στὸ σωστὸ δρόμο καὶ τὸ διευκολύνουν νὰ ἀποφύγει τὸ ψάξιμο μέσα στὸ σκοτάδι καὶ τὰ παραπατήματα πού εἶναι ἀναπόφευκτα ὅταν κάποιος μπαίνει σὲ ἓνα ἄγνωστο περιβάλλον χωρὶς καμιά καθοδήγησι ἢ ὑποστήριξι.

Ἡ δημοκρατικὴ ἀρχὴ τῆς ἐκλογῆς μὲ εὐρύτατη ψηφοφορία θὰ φαινόταν, σὲ πρώτη ματιὰ, νὰ συγκρούεται μὲ τὴν τάση γιὰ σταθερότητα πού, σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία μας, ἔχουν οἱ ἄρχουσες τάξεις. Ἀλλὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ ὑποψήφιοι πού πετυχαίνουν στίς δημοκρατικὲς ἐκλογὲς εἶναι πάντα σχεδὸν τὰ πρόσωπα πού διακατέχουν τίς πολιτικὲς δυνάμεις πού ἀπαριθμήσαμε πρὶν ἀνω καὶ οἱ ὁποῖες πολὺ συχνὰ εἶναι κληρονομικὲς. Στὸ ἀγγλικό, τὸ γαλλικὸ καὶ τὸ ἰταλικὸ κοινοβούλιο βλέπουμε συχνὰ νὰ ἔχουν ἔδρες οἱ γιοί, οἱ ἐγγονοί, οἱ ἀδελφοί, οἱ ἀνηψιοὶ καὶ οἱ γαμπροὶ μελῶν ἢ τέως μελῶν τῶν δύο νομοθετικῶν σωμάτων.

Κατὰ δεύτερο λόγο, ὅταν βλέπουμε μιὰ κληρονομικὴ κάστα νὰ ἔχει ἐδραιωθεῖ σὲ μιὰ χώρα καὶ νὰ μονοπωλεῖ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία, μποροῦμε νὰ εἶμαστε σίγουροι πὼς ἀπ' αὐτὴν τὴ *de jure* κατάστασι προηγήθηκε μιὰ ἀνάλογοι κατάστασι *de facto*. Πρὶν διακηρύξουν τὸ ἀποκλειστικὸ καὶ κληρονο-

μικό τους δικαίωμα στην εξουσία, οί οικογένειες ή οί κάστες πού εξετάζουμε πρέπει νά έχουν κρατήσει γερά τὸ ἀρχηγικὸ σκῆπτρο, μονοπωλώντας πλήρως ὅλες τίς πολιτικὲς δυνάμεις μιᾶς ὀρισμένης χώρας σὲ μιὰν ὀρισμένη περίοδο. Διαφορετικά, αὐτὴ ἡ ἀξίωσή τους θὰ εἶχε ξεσηκώσει τίς δριμύτερες διαμαρτυρίες καὶ θὰ εἶχε προκαλέσει τίς σκληρότερες διαμάχες.

Οί κληρονομικὲς ἀριστοκρατίες φτάνουν συχνὰ νά καυχιοῦνται γιὰ τὴν ὑπερφυσικὴ καταγωγὴ τους, ἢ τουλάχιστον γιὰ μιὰ καταγωγὴ πού διαφέρει καὶ πού εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴν καταγωγὴ τῶν κυβερνωμένων τάξεων. Τέτοιοι ἰσχυρισμοὶ ἐξηγοῦνται ἀπὸ ἓνα κοινωνικὸ γεγονός μὲ ἐξαιρετικὴ σημασία, δηλαδὴ τὸ ὅτι κάθε κυβερνώσα τάξη τείνει νά δικαιώσει τὴ συγκεκριμένη ἄσκηση τῆς εξουσίας στηρίζοντάς τὴν σὲ κάποια καθολικὴ ἠθικὴ ἀρχή. Ὁ ἴδιος αὐτὸς ἰσχυρισμὸς ἔχει προβληθεῖ σὴν ἐποχὴ μας μὲ ἐπισημονικὰ στολίδια. Ἀρκετοὶ συγγραφεῖς, ἀναπτύσσοντας καὶ διευρύνοντας τίς θεωρίες τοῦ Δαρβίνου, ὑποστηρίζουν ὅτι οί ἀνώτερες τάξεις ἀντιπροσωπεύουν ἓνα ὑψηλότερο ἐπίπεδο σὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη καὶ ὅτι συνεπῶς ὑπερτεροῦν ἀπέναντι στίς κατώτερες τάξεις λόγῳ ὀργανικῆς δομῆς. Ἐχουμε ἤδη ἀναφέρει τὸν Gumplowicz. Αὐτὸς ὁ συγγραφέας φτάνει σὲ σημεῖο νά διατείνεται ὅτι ὁ χωρισμὸς τῶν πληθυσμῶν σὲ συντεχνίες καὶ ἐπαγγελματικὲς τάξεις στίς νεώτερες πολιτισμένες χῶρες ἔχει γιὰ βάση τὴν ἐθνολογικὴ ἑτερογένεια.⁸

Βέβαια ἡ ἱστορία δείχνει σαφέστατα τὰ εἰδικὰ χαρίσματα καὶ τὰ εἰδικὰ ἐλαττώματα — ἔντονα πολὺ καὶ τὰ δύο — πού ἐμφάνισαν οί ἀριστοκρατίες οί ὁποῖες ἔμειναν ἀπόλυτα κλειστὲς ἢ ἔκαναν δύσκολη τὴν εἴσοδο στοὺς κόλπους τους. Οί Ρωμαῖοι πατρίκιοι σὴν ἀρχαιότητα καὶ οί Ἄγγλοι καὶ Γερμανοὶ εὐγενεῖς στοὺς νεώτερους χρόνους δίνουν ἀμέσως μιὰν ἰδέα γιὰ τὸν τύπο τῶν ἀριστοκρατιῶν στίς ὁποῖες ἀναφερόμαστε. Ὡστόσο, ὅταν ἀντιμετωπίζουμε αὐτὸ τὸ γεγονός καὶ τίς θεωρίες πού τείνουν νά διογκώσουν τὴ σημασία του, μποροῦμε πάντα νά προβάσουμε τὴν ἴδια ἀντίρρηση, δηλαδὴ ὅτι τὰ ἄτομα πού ἀνήκουν στίς παραπάνω ἀριστοκρατίες ὀφείλουν τὰ εἰδικὰ προσόντα τους ὄχι τόσο σὲ τὸ αἷμα πού κυλάει στίς φλέβες τους ὅσο σὴν ἐντελῶς ἰδιαίτερη ἀνατροφή τους πού ἀνάδειξε κατὰ προτίμηση ὀρισμένες πνευματικὲς καὶ ἠθικὲς τάσεις καὶ ὄχι κάποιες ἄλλες.

Ἀνάμεσα σὲ ὅλους τοὺς παράγοντες πού λογαριάζουν σὴν κοινωνικὴ ὑπεροχή, ἡ πνευματικὴ ὑπεροχὴ εἶναι ὁ παράγοντας ἐκεῖνος μὲ τὸν ὁποῖο ἡ κληρονομικότητα ἔχει τὴ μικρότερη σχέση. Τὰ παιδιά τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴ μεγαλύτερη διανοητικὴ ἰκανότητα ἔχουν συνήθως πολὺ μέτρια πνευματικὰ χαρίσματα. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού οί κληρονομικὲς ἀριστοκρατίες δὲν υπεράσπισαν ποτὲ τὴν κυριαρχία τους σὲ τὴ βάση τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς, ἀλλὰ σὲ τὴν βάση τῆς ὑπεροχῆς τους σὲ δύναμη χαρακτήρα καὶ πλοῦτο.

Σὲ ἀντίκρουση τῶν παραπάνω, παρατίθεται τὸ ἐπιχείρημα πὼς ἡ παιδεία καὶ τὸ περιβάλλον μπορεῖ νά χρησιμεύουν γιὰ νά ἐξηγήσουν τὴν ὑπεροχὴ στίς ἀσθηρὰ διανοητικὲς ἰκανότητες ἀλλὰ ὄχι καὶ τίς διαφορὲς ἠθικῆς

τάξης, ὅπως τὶς διαφορὲς στὴ δύναμη θέλησης, στὴ γενναιότητα, στὴν ὑπερηφάνεια, στὴν ἐνεργητικότητα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ κοινωνικὴ θέση, ἡ οἰκογενειακὴ παράδοση, οἱ συνήθειες τῆς τάξης στὴν ὁποία ζοῦμε, συμβάλλουν περισσότερο ἀπ' ὅ,τι γενικὰ θεωρεῖται στὴ μικρότερη ἢ μεγαλύτερη ἀνάπτυξη τῶν παραπάνω ἰδιοτήτων. Ἄν παρατηρήσουμε προσεκτικὰ τὰ ἄτομα ποὺ ἡ κοινωνικὴ τους κατάστασις ἔχει ἀλλάξει, εἴτε γιὰ τὸ καλύτερο εἴτε γιὰ τὸ χειρότερο, καὶ ποὺ συνεπῶς βρίσκονται σὲ περιβάλλοντα διαφορετικὰ ἀπὸ ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα εἶχαν συνηθίσει, βλέπουμε ὀλοφάνερα πὼς οἱ διανοητικὲς τους ἰκανότητες ἐπηρεάζονται πολὺ λιγότερο αἰσθητὰ ἀπὸ τὶς ἠθικὲς. Ἐξω ἀπὸ μιὰ μεγαλύτερη εὐρύτητα ἀπόψεων τὴν ὁποία ἡ παιδεία καὶ ἡ ἐμπειρία δίνουν σὲ ὅσους δὲν εἶναι τελείως βλάκες, κάθε ἄνθρωπος, εἴτε μένει ὑπαλληλάκος εἴτε γίνεται ὑπουργός, εἴτε φτάνει στὸ βαθμὸ τοῦ λοχία εἴτε στὸ βαθμὸ τοῦ στρατηγοῦ, εἴτε εἶναι ἑκατομμυριοδχος εἴτε ἐπαίτης, παραμένει ἀναπόφευκτα στὸ διανοητικὸ ἐπίπεδο ποὺ τὸν τοποθέτησε ἡ φύσις. Καὶ ὅμως μὲ τὶς ἀλλαγὲς στὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ κατάστασις ὁ περήφανος γίνεται συχνὰ ταπεινός, ἡ δουλοπρέπεια ἀλλάζει σὲ ἀλαζονεία, ἕνας ἄνθρωπος μὲ ἐντιμὸ χαρακτήρα μαθαίνει, κάτω ἀπὸ τὴν πίεσι τῆς ἀνάγκης, νὰ ψεύδεται ἢ τουλάχιστον νὰ ὑποκρίνεται, ἐνῶ ἐκεῖνος ποὺ ψευδολογοῦσε καὶ ξεγελοῦσε κατὰ σύστημα ἀλλάζει συμπεριφορὰ καὶ δείχνει, ἐξωτερικὰ τουλάχιστον, τίμιος καὶ συνεπής. Εἶναι βέβαια σωστὸ πὼς ἕνας ἄνθρωπος ποὺ ξέπεσε, ἀποκτᾷ συχνὰ τὴν δύναμη τῆς παραίτησις, τῆς ὀλιγάρκειας, τῆς ἐφευρετικότητος, ὅπως καὶ κάποιος ποὺ ἀνεβαίνει στὴ ζωὴ, γίνεται μερικὲς φορὲς πιὸ δίκαιος καὶ πιὸ εὐθύς. Κοντολογίς, εἴτε στὸ καλύτερο εἴτε στὸ χειρότερο ἀλλάζει κάποιος, ὅταν ἡ κοινωνικὴ του θέση μεταβάλλεται σὲ ὑπολογίσιμο βαθμὸ, θὰ πρέπει νὰ ἔχει ἐξαιρετικὰ ἰσορροπημένο μυαλὸ γιὰ νὰ κατορθώσει νὰ διατηρήσει ἀναλλοίωτο τὸ χαρακτήρα του. Ὁ Mirabeau εἶχε παρατηρήσει πὼς σὲ ὁποιοδήποτε ἄνθρωπο κάθε σοβαρὴ ἀνοδος στὴν κοινωνικὴ κλίμακα προκαλεῖ μιὰ κρίσις, ποὺ θεραπεύει τὶς πληγὰς ποὺ ἔχει καὶ δημιουργεῖ νέες ποὺ δὲν τὶς εἶχε πρὶν.⁹

Ἡ γενναιότητα στὴ μάχη, ἡ ὀρμητικότητα στὴν ἐφοδο, τὸ σθένος στὴν ἀντίστασις — ὅλα αὐτὰ εἶναι χαρίσματα ποὺ χρόνια καὶ χρόνια τὰ παρουσιάζαν θριαμβευτικὰ σὰν μονοπώλιο τῶν ἀνώτερων τάξεων. Βέβαια, σχετικὰ μὲ τὰ παραπάνω μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν τεράστιες φυσικὲς καὶ — ἂν γίνεται νὰ ποῦμε — ἐμφυτεῖς διαφορὲς ἀνάμεσα στὸ ἕνα καὶ τὸ ἄλλο ἄτομο. Ἀλλὰ περισσότερο ἀπὸ καθετὶ ἄλλο, ἡ παράδοση καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ περιβάλλοντος εἶναι τὰ πράγματα ποὺ διατηροῦν τὰ χαρίσματα αὐτὰ σὲ ἕναν ὑψηλὸ, χαμηλὸ ἢ κανονικὸ μέσο ὄρο, σὲ κάθε εὐρεία ὀμάδα ἀνθρώπων. Συνήθως γινόμαστε ἀδιάφοροι στὸν κίνδυνον ἢ, καλύτερα ἴσως, σ' ἕνα συγκεκριμένον τύπον κινδύνου, ὅταν ἐκεῖνοι μὲ τοὺς ὁποίους ζοῦμε καθημερινὰ μιᾶνε γι' αὐτὸν μὲ ἀδιαφορίαν καὶ μένουν ψυχραῖμοι καὶ ἀτάραχοι μπροστὰ του. Πολλοὶ βουνίσιοι ἢ θαλασσινοὶ εἶναι ἀπὸ τὴ φύσις τους ἄτολμοι καὶ ὅμως ἀντιμετωπίζουν ἄφοβα τοὺς γκρεμοὺς καὶ τὶς τρικυμίες. Ἔτσι οἱ λαοὶ καὶ οἱ τάξεις

πού ἔχουν ἐξοικειωθεῖ μὲ τὸν πόλεμο διατηροῦν τὶς στρατιωτικὲς ἀρετὲς στὸν πιὸ ὑψηλὸ βαθμὸ.

Αὐτὸ εἶναι τόσο σωστὸ πού ἀκόμα καὶ λαοὶ καὶ κοινωνικὲς τάξεις πού συνήθως δὲν ἔχουν καμιά ἐξοικείωση μὲ τὰ ὄπλα ἀποκτοῦν γρήγορα στρατιωτικὲς ἀρετὲς ὅταν τὰ ἄτομα πού τοὺς ἀποτελοῦν γίνονται μέλη ὀργανισμῶν στοὺς ὁποίους τὸ θάρρος καὶ ἡ τόλμη ἀποτελοῦν παράδοση, ὅταν — ἂν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀποτολμήσει τὴ μεταφορὰ — ρίχνονται σὲ μιὰν ἀνθρώπινη χοάνη γεμάτη ἀπὸ τὰ συναισθήματα ἐκεῖνα πού πρόκειται νὰ ἐνσταλαχτοῦν ὡς τὰ κατάβαθρά τους. Ὁ Μωάμεθ ὁ Β΄ στρατολογοῦσε τοὺς τρομεροὺς γενιτσάρους του κυρίως ἀπὸ τὰ ἄρπαγμένα παιδιὰ τῶν παρακμασμένων Ἑλλήνων τοῦ Βυζαντίου. Οἱ τόσο καταφρονημένοι Αἰγύπτιοι φελλάχοι, πού γιὰ αἰῶνες εἶχαν ξεσυνηθίσει τὸν πόλεμο καὶ εἶχαν μάθει νὰ μένουν πειθῆνιοι καὶ ἀνήμποροι κάτω ἀπὸ τὸ μαστίγιό τοῦ καταπιεστῆ, ἔγιναν καλοὶ στρατιῶτες ὅταν ὁ Μωχάμετ Ἄλη τοὺς ἔβαλε στὰ τουρκικὰ ἢ ἀλβανικὰ συντάγματα. Οἱ γάλλοι εὐγενεῖς φημίζονταν πάντα γιὰ τὴν ἔξοχη ἀνδρεία τους, ἐνῶ ὡς τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα ἡ ἀρετὴ αὐτὴ κάθε ἄλλο παρά ἀναγνωρίζοταν στοὺς γάλλους ἀστούς. Ὅμως οἱ πόλεμοι τῆς Δημοκρατίας καὶ τῆς Αὐτοκρατορίας ἔδειξαν σαφέστατα ὅτι ἡ φύση εἶχε τὸ ἴδιο γενναιόδωρα προικίσει μὲ θάρρος ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Γαλλίας. Καὶ τὸ προλεταριάτο καὶ ἡ ἀστική τάξη εἶχαν δώσει καλοὺς στρατιῶτες καὶ, πράγμα πιὸ σπουδαῖο ἀκόμα, ἔξοχους ἀξιωματικούς, μολονότι τὸ ταλέντο τῆς διοίκησης λογαριαζόταν σὰν ἀποκλειστικὸ προνόμιο τῶν εὐγενῶν. Ἡ θεωρία τοῦ Gumplowicz, ὅτι ἡ διαφοροποίηση τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὴν ἐθνολογικὴ καταγωγὴ, χρειάζεται τὸ λιγότερο ἀποδείξεις. Πολλὰ γεγονότα πού δείχνουν τὸ ἀντίθετο μᾶς ἔρχονται εὐκόλα στὸ μυαλό, ὅπως, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, τὸ ὀλοφάνερο γεγονός ὅτι κλάδοι τῆς ἴδιας οἰκογένειας συχνὰ ἀνήκουν σὲ ἐντελῶς διαφορετικὲς τάξεις.

Σημειώσεις

1. Mosca, *Teoria dei governi e governo parlamentare*, κεφ. I.

2. Ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει τρεῖς μορφὲς ὀρθῶν πολιτευμάτων, ὅπου τὴν κυριαρχία ἀσκοῦν ἢ ἓνας ἢ λίγοι ἢ πολλοὶ ἀποβλέποντας στὸ κοινὸ συμφέρον, καὶ τὶς ἀντίστοιχες παρεκτροπὲς τους, ὅπου ἐπιδιώκεται τὸ ἰδιαίτερο συμφέρον τοῦ ἑνός, τῶν λίγων ἢ τοῦ πλήθους (*Πολιτικά*, 1279a 27). «Καλεῖν δ' εἰώθαμεν τῶν μὲν μοναρχιῶν τὴν πρὸς τὸ κοινὸν ἀποβλέπουσαν συμφέρον βασιλείαν, τὴν δὲ τῶν ὀλίγων μὲν πλειόνων δ' ἑνός ἀριστοκρατίαν (ἢ διὰ τὸ τοὺς ἀρίστους ἄρχειν, ἢ διὰ τὸ πρὸς τὸ ἄριστον τῆ πόλει καὶ τοῖς κοινωνοῦσιν αὐτῆς), ὅταν δὲ τὸ πλήθος πρὸς τὸ κοινὸν πολιτεύηται συμφέρον, καλεῖται τὸ κοινὸν ὄνομα πασῶν τῶν πολιτειῶν, πολιτεία» (*Πολιτικά*,

1279α 32). «Παρεκβάσεις δὲ τῶν εἰρημένων τυραννῶν μὲν βασιλείας, ὀλιγαρχία δὲ ἀριστοκρατίας, δημοκρατία δὲ πολιτείας» (*Πολιτικά*, 1279β 4) [ΣτΜ].

3. Mickiewicz, *Les Slaves*, τόμος I, μάθημα XXIV, σελ. 376 - 380. *Histoire populaire de Pologne*, κεφ. I - II.

4. Jannet, *Le istituzioni politiche e sociali degli Stati Uniti d'America*, μέρος II, κεφ. Xf.

5. Rousset, *A travers la Chine*.

6. Mas y Sans, *La Chine et les puissances chrétiennes* τόμος II, σελ. 332 - 334. Huc, *L'empire chinois*.

7. Αὐτὸ ἦταν σωστὸ μέχρι πρὶν λίγα χρόνια, ποὺ οἱ ἐξετάσεις τῶν μανδρινῶν ἀφοροῦσαν μόνο τὶς φιλολογικὲς καὶ ἱστορικὲς σπουδὲς — φυσικὰ ὅπως οἱ Κινέζοι ἀντιλαμβάνονταν αὐτὲς τὶς σπουδὲς.

8. *Der Rassenkampf*. Ἡ ἔννοια αὐτὴ ἀναδίδεται ἀπὸ ὁλόκληρο τὸν τόμο τοῦ Gumpłowicz. Διατυπώνεται ρητὰ στὸ βιβλίο II, κεφ. XXIII.

9. *Correspondance entre le comte de Mirabeau et le comte de la Marck*, τόμος II, σ. 228.